Scheldekaaien Antwerpen, centraal deel

Ontwerp openbare ruimte Noorderterras en Steenplein

Locatie: Scheldekaaien Antwerpen
In samenwerking met: Tractebel engineering
In opdracht van: AG-Vespa
Opgave: Conceptuele visie centraal deel Scheldekaaien en inrichtingsplannen
Globale visie en schetsontwerp 2018-2020
Voorlopig en definitief ontwerp Noorderterras: 2022-2023
Uitvoering: vanaf 2024 (wandelterras Noorderterras)

Het masterplan Scheldekaaien (PROAP-WIT, 2010) is de inzet voor een stapsgewijze vernieuwing van de kaaivlakte langs de Schelde in Antwerpen. Aanleiding is het Sigmaplan met daarin een noodzakelijke verhoging, van de waterkering. Het centraal deel met het Steenplein en de afdaken met wandelterrassen van het Noorderterras, en Zuiderterras zijn het sluitstuk van dit langjarige project. Palmbout Urban Landscapes werkt samen met Tractebel Belgium aan de globale visie en inrichtingsplannen voor de openbare ruimte van het centraal deel. Naast de inrichting van de openbare ruimte speelt het vraagstuk van een mogelijke ondertunneling van de Kaaiweg ter hoogte van het Steenplein.
In een eerste fase is het Noorderterras uitgewerkt in een Voorontwerp en Definitief ontwerp. De uitvoering van de ontwerpen bestaat uit meerdere langjarige fases. Dit jaar is de uitvoering gestart met de vernieuwing van het Noorder-wandelterras. Als eerste concrete uitvoeringsstap een belangrijk moment om dit project voor het voetlicht te brengen.

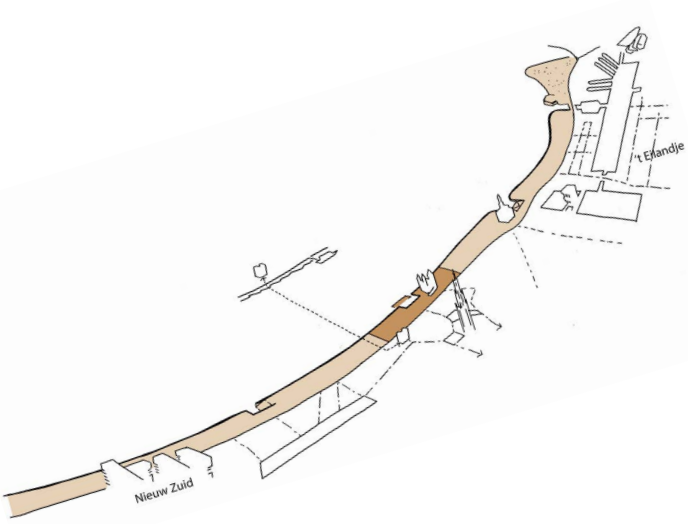

Centraal deel (donker gekleurd), onderdeel van de kaaien tussen Droogdokkenpark (noord) en Nieuw Zuid

De kaaien van Antwerpen zijn altijd een plek geweest van mensen en goederen, van handel en overslag, van economische kracht en van een stad die zich door de geschiedenis heen in verschillende gedaanten aan de Schelde heeft getoond. De Schelde als eerste bestaansrecht van Antwerpen. De geschiedenis van de kaairuimte als havenruimte in opeenvolgende tijdsperioden is een belangrijke inspiratiebron voor de inrichting van het centraal deel. Dit wordt gekoppeld aan een gebruik dat is verandert van afgesloten havenkades naar stedelijke openbare ruimte.
De vernieuwing van de waterkering langs de Scheldekaaien maakt Antwerpen klimaatbestendig en brengt op een nieuwe manier ideeën, mensen en goederen naar deze plek. De afdaken en wandelterrassen van het Noorder- en Zuiderterras blijven behouden. Deels overdekte ruimtes die tot nu toe onderbenut zijn worden als stedelijke pleinen toegevoegd aan, en opnieuw verbonden met de binnenstad.

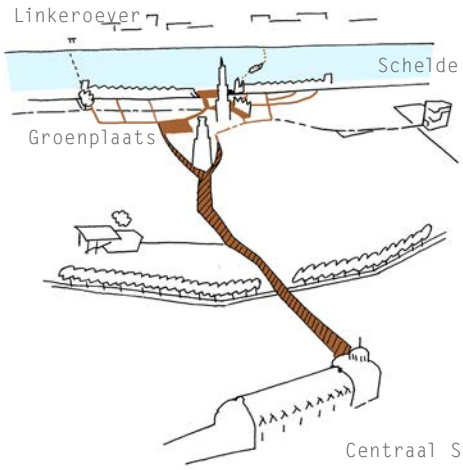

De Via Sinjoor is de fijnvertakte verbinding tussen binnenstad en het Centraal deel van de Scheldekaaien. Op het centraal deel kruist deze verbinding met de kaaien

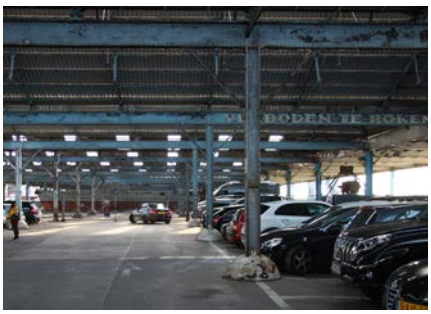

Noorderterras: onderbenutte, historische havendaken, bestaande waterkering als obstakel, blokkades in de langsrichting tussen stad en schelde

Gelaagde geschiedenis

Ter hoogte van het centraal deel is de geschiedenis van Antwerpen afleesbaar in de bodem. Ongeveer 50 cm onder het maaiveld van het Noorderterras ligt de middeleeuwse burcht van Antwerpen. het hoger gelegen deel noordelijk van Het Steen waarop Antwerpen is ontstaan en waarvandaan de binnenstad is gegroeid. Onder het Zuiderterras zien we de groeiende stad met straten en vlieten haaks op de Schelde. Het rechttrekken van de Scheldekade eind 19e eeuw gaf ruim baan aan de haveneconomie. Functionele havendaken lieten de oude stad letterlijk onder de kaaivlakte verdwijnen. De huidige symmetrische opzet van de wandelterrassen rond het Steenplein wordt in de ondergrond asymmetrisch met de verloren stadsplattegrond.

Vier leidende thema's voor het ontwerp:

- Dwars verbinden: We sluiten de Kaaien beter aan op de binnenstad van Antwerpen. De Kaaien beschouwen we als integraal onderdeel van de plattegrond van de binnenstad.
- (A)symmetrische grondplaat: Onder de symmetrische opzet van de havendaken rond het Steenplein ligt de verloren stadsplattegrond. Onder het Noorderterras ligt de komvormige, middeleeuwse burcht. Onder het Zuiderterras ligt een eerste stadsuitbreiding met straten en vlieten haaks op de kaairuimte. Deze gelaagde geschiedenis wordt gebruikt als leidraad voor het verhaal van de stad.
- Programmatisch verbinden: De hangars en terrassen programmeren we als nieuwe, overdekte pleinen van de binnenstad. Het Noorderterras is het onthaal van Antwerpen. De gastvrije stad op de plek waar Antwerpen is ontstaan; de stad toont zich. Het Zuiderterras biedt plaats aan stedelijk programma; de stad maakt zich. Onder dit afdak is plaats voor het stedelijk experiment. Asymmetrie en symmetrie komen zo terug in de programmering van deze stedelijke ruimtes.
- Vergroenen in balans: Kades zijn stenige ruimtes gemaakt voor de havenlogistiek. Een meer intensief stedelijk gebruik zal verblijfskwaliteit toevoegen. Groen wordt op een robuuste manier toegepast in balans met het maritieme karakter van de plek.

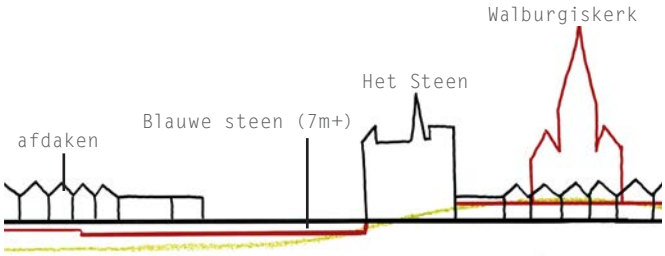

Langsdoorsnede (principe), met de natuurlijke hoogte waarop Antwerpen is ontstaan, Het Steen, de verloren Walburgiskerk en de hangars. De Blauwe steen vormde de nieuwe, constante kaaihoogte van 7m+TAW

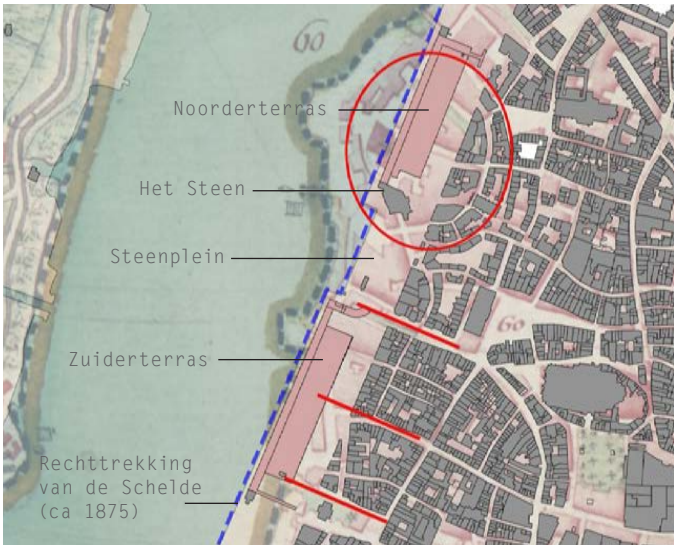

bovengrond: symmetrische opbouw van de afdaken van Noorderterras en Zuiderterras rond het Steenplein
ondergrond: de verloren stadsplattegrond, komvormige burchtzone noordelijk van het Steenplein en zuidelijk een stadsstructuur haaks op de Schelde

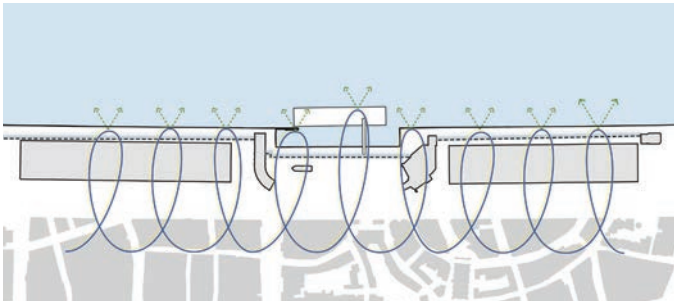

Dwars verbinden van de kaairuimte met de binnenstad

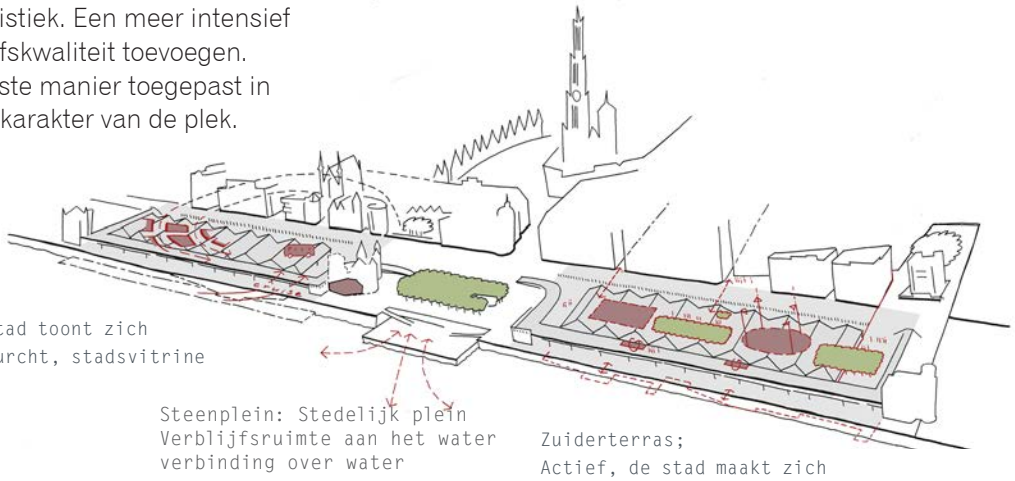

Noorderterras;
Het onthaal, de stad toont zich
historie van de burcht, stadsvitrine

Steenplein: Stedelijk plein
Verblijfsruimte aan het water
verbinding over water

Zuiderterras;
Actief, de stad maakt zich
markten, kleine optredens, stadstuin

Inpassing waterkering

In het ontwerp voor het centraal deel wordt de waterkering van de stadszijde naar de Scheldezijde verplaatst. De binnendijkse positie maakt stedelijk gebruik van de ruimtes onder de afdaken mogelijk. De waterkering bestaat uit een drempelhoogte van 80 cm waarin een opdrijvende kering is opgenomen. Door de beperkte hoogte van de drempel blijft de Schelde vanaf de Kaaiweg zichtbaar. Ter hoogte van het Noorder- en Zuiderterras ligt de kering direct onder het wandelterras en sluit aan op Het Steen waar de waterkering onderdeel wordt van het gebouw.

Nieuwe routing

Het weghalen van de bestaande waterkering biedt de mogelijkheid om de kaairuimte beter met de stad te verbinden. Dit betekent meer mogelijkheden om de Kaaiweg over te steken en een direct ruimtelijk verband tussen de historische stad en de Schelde. Koppeling van de wandelterrassen met de ruimtes onder de afdaken brengt een verdere verfijning van de routes aan. De wandelterrassen van het Noorder- en Zuiderterras bieden uitzicht op de Schelde. Toen de haven hier nog vol in bedrijf was vormde dit een ontsnapping voor de burgerij die strikt gescheiden was van de onderliggende ruimtes onder de afdaken. In een nieuw gebruik als stedelijke ruimtes worden beide werelden verbonden. Het toevoegen van trappen tussen de wandelterrassen en de afdaken maakt routes korter zodat zowel de wandelterrassen als de ruimtes onder de afdaken beter bereikbaar zijn.

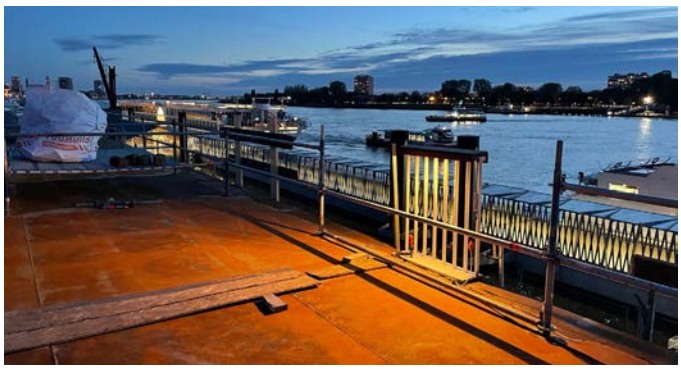

Start uitvoering vernieuwing en vergroening wandelterrassen voorjaar 2024, opstelling nieuwe balustrade

Route langs de Schelde met de nieuwe waterkering

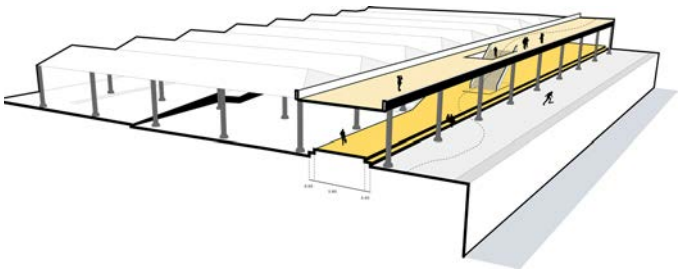

Verbinding tussen drempelpeil en wandelterras

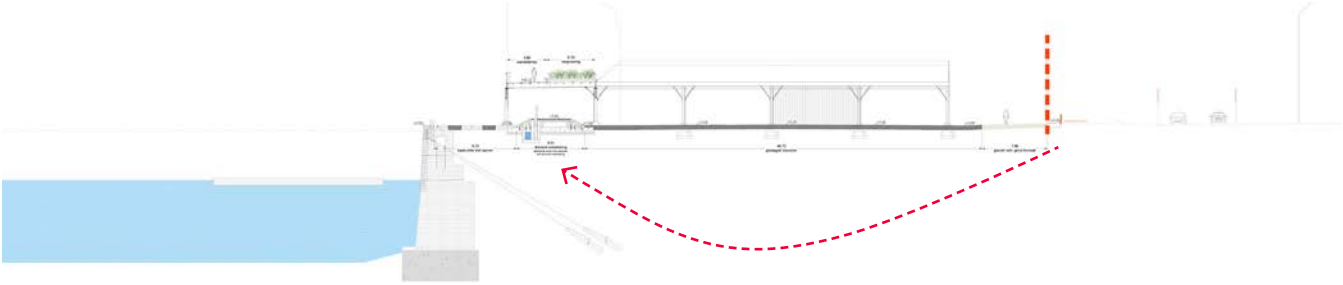

Verplaatsen van de waterkering richting de Schelde, drempelpeil (+80cm) onder het wandelterras

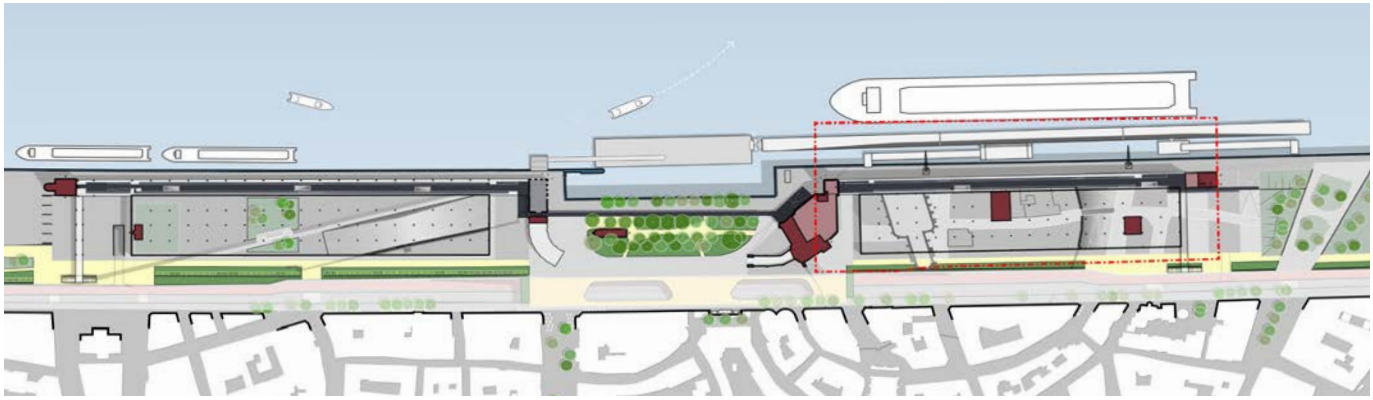

Visie centraal deel Scheldekaaien met vergroend Steenplein, Noorderterras (de stad toont zich), Zuiderterras (de stad maakt zich) en verbinding met de Schelde (watervervoer), projectgebied Noorderterras gemarkeerd

Doorlopende kaaivlakte

De ruimte onder het afdak van het Noorderterras wordt het onthaal van Antwerpen. Deze ruimte verteld het verhaal van de havenrede. Een ruimte voor stedelijk en toeristisch gebruik die tijdelijk gebruikt kan worden voor bijvoorbeeld de kerstmarkt of een winterse schaatsbaan. Het afdak van het Noorderterras wordt opgeknapt en bindt, met zijn maritieme karakter, in een groots gebaar de ruimte samen. Daaronder wordt de kasseivloer, passend bij het maritieme karakter terug gebracht. Een subtiel verschil in bestrating (vlakke of bolle kassei) volgt de oude stadsplattegrond. De middeleeuwse stad vormt de routes. Centraal ligt de voormalige Mattestraat die de verbinding legt tussen Het Steen en de stopplaats voor bussen aan de noordzijde. Rond de Mattestraat ligt de geschiedenis van de burchtzone. Een geschiedenis die op plekken wordt uitgewerkt in de nieuwe grondplaat met aandacht voor de binnen- en buitenzijde van de oude stadsmuur en het zichtbaar maken van de voormalige Walburgiskerk.

Enclos met stadsvitrine en inpassing walstroomvoorziening

Enclos

In met hekwerken afgesloten ruimtes onder het afdak werden vroeger goederen tijdelijk door de douane opgeslagen. Deze constructies konden, naar behoeven, worden geplaatst en verplaatst. Onder het afdak is nog één dergelijk enclos aanwezig. De fabrieksmatig matig geproduceerde hekwerken worden opgeknapt en herbouwd op een nieuwe locatie onder het afdak. Een centrale plek voor een vernieuwd enclos dat plaats biedt aan de stadsvitrine. Een ruimte voor expositie. Dit wordt gecombineerd met voorzieningen voor walstroom. Een tweede, nieuw, enclos deelt de grote ruimte van het Noorderterras verder in. Deze plek wordt opgevuld met een speelplek die aansluit bij het maritieme karakter.

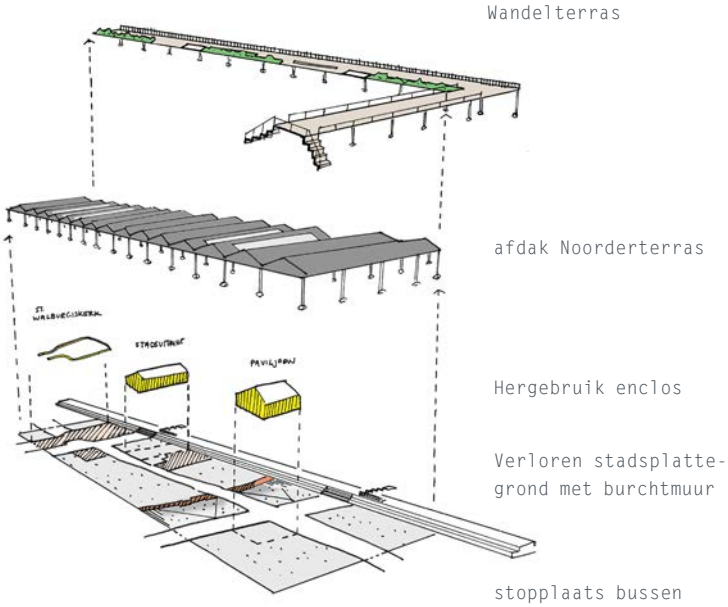

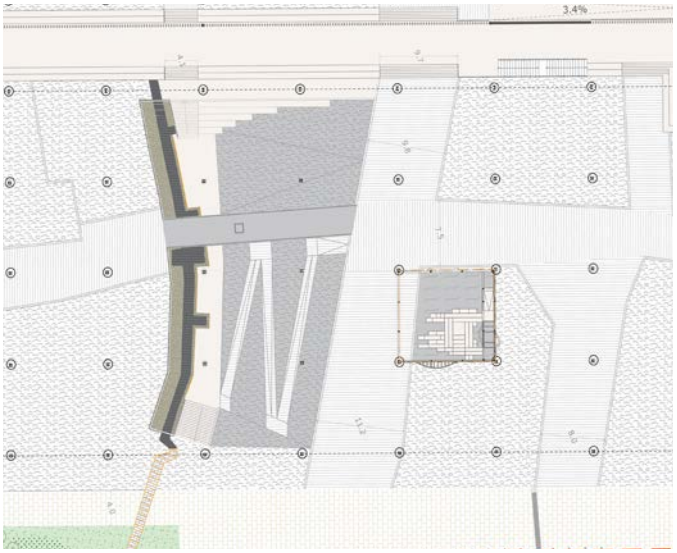

Fragmenten van de plantekening ter plaatse van de voormalige Walburgiskerk en de blootgelegde burchtmuur

Walburgiskerk en Burchtmuur

Op de plaats van het Noorderterras stond de Walburgiskerk. Een groots bouwwerk dat door de rechttrekking van de Schelde verloren is gegaan. In het ontwerp krijgt de Walburgiskerk opnieuw een plek onder het afdak. Het gedeeltelijk optrekken van de vroegere kolommen en extra verlichtingsarmaturen confronteert de vroegere constructie met het bestaande kolommengrid. Door ter plaatse van de kerk extra daglicht onder het afdak te brengen wordt deze historische plek opnieuw zichtbaar en bruikbaar voor kleine optredens.
De voormalige burchtmuur snijdt recht door de ruimte onder het afdak. Opgravingen hebben duidelijk gemaakt dat de muur over gedeeltes intact is. Door het maaiveld aan de buitenzijde van de burcht ca. 3 meter naar beneden te plooien wordt de burchtmuur ter plaatse van het afdak zichtbaar en tastbaar. Opnieuw een confrontatie met de geschiedenis. De Mattestraat loopt over deze verdieping, en de burchtmuur, heen als markering van een voormalige stadspoort.

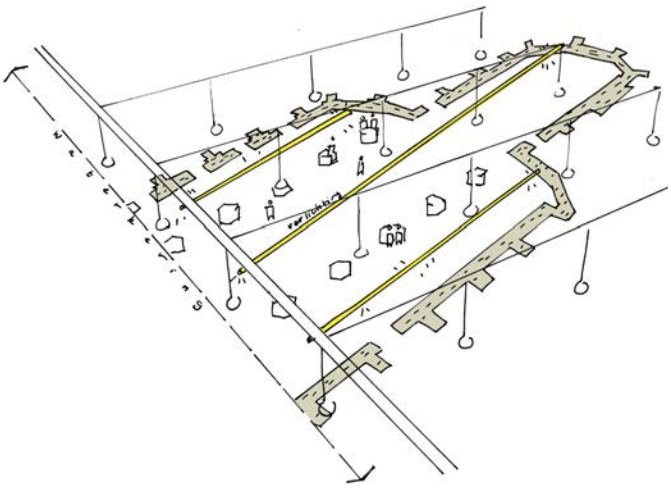

Confrontatie van de plattegrond van de voormalige Walburgiskerk en de bestaande loodsdaken

Opengewerkt havendak met drempelhoogte en opgetrokken kolommen van de voormalige Walburgiskerk

bestaand enclos met hekwerken, archeologisch onderzoek Noorderterras (2023), wandelterras

Aan de noordzijde sluit de openbare ruimte aan op het gebouw van het Noorderterras. De drempelhoogte vouwt zich hier om het gebouw en loopt parallel aan de Schelde verder richting de vaste kering langs het noordelijk gelegen Loodswezen. Tussen beide zones ligt een stopplaats voor toerbussen die beide locaties en de cruiseterminal bedient.

De wandelterrassen

Vergroening van de wandelterrassen zorgt voor een radicaal andere uitzichtspromenade langs de Schelde. Tot heden waren de terrassen lege, robuuste ruimtes. Groots, maar met weinig verblijfskwaliteit. In het ontwerp blijft een rand van minimaal 5,5 meter langs de Schelde open. Langs de stadszijde worden over de gehele lengte plantenbakken toegevoegd. De plantsoorten in de bakken sluiten aan bij het zilte kustklimaat met soorten als de duindoorn, brem en zeekool. Door de toevoeging van groen in plantenbakken worden de terrassen verzacht en krijgen met lange zitbanken meer verblijfskwaliteit. In het ontwerp voor de wandelterrassen worden de balustrades, verlichting en afwatering van deze ruimtes vernieuwd. Een brede houten leuning geeft de rand het nodige detail voor een uitzichtpunt. Verlichting wordt in de leuning geïntegreerd waarmee het loopvlak van de terrassen extra wordt verlicht.

Zicht op de voormalige burchmuur, maaiveld vouwt naar beneden

Herinrichting wandelterras

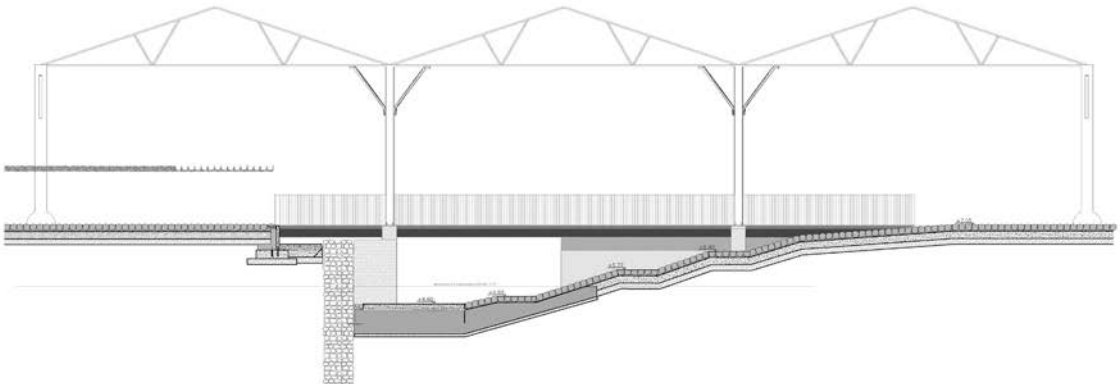

Langsdoorsnede voormalige burchtmuur

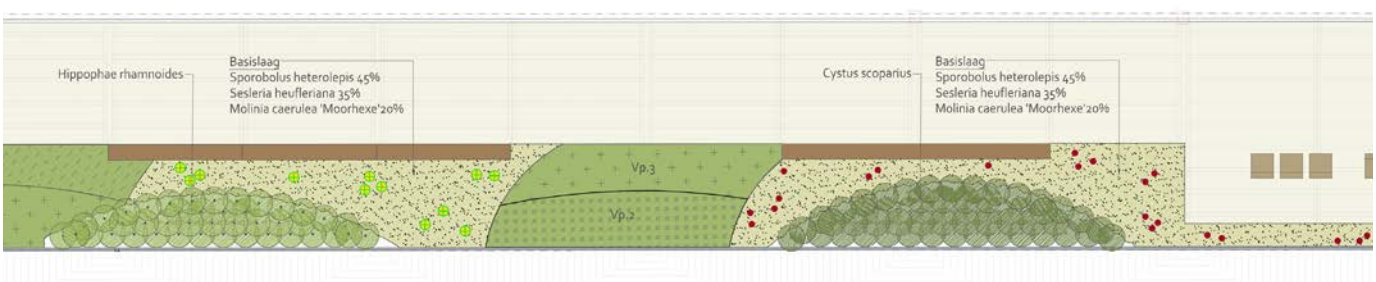

Fragment inrichtingsplan wandelterras met beplantingen passend bij het zilte klimaat

Steenplein

In het inrichtingsplan wordt het Steenplein een groene parkruimte aan de Schelde.
Evenementen die nu doorgaan op dit plein verschuiven in de toekomst naar de afdaken. Onder de bestaande bomen wordt het Steenplein onthard, en groen ingevuld. Een kwalitatieve verblijfsplek aan de Schelde. Met de Groenplaats en de Grote Markt als stedelijke pleinen voegt het Steenplein hier een sterk, groen karakter toe aan de binnenstad va Antwerpen.
In het definitief ontwerp Steenplein is het inrichtingsplan tot in detail uitgewerkt. Onderdelen hiervan zijn onder meer een vernieuwde waterkering, bestratingen, en in detail uitgewerkt beplantingsplan.

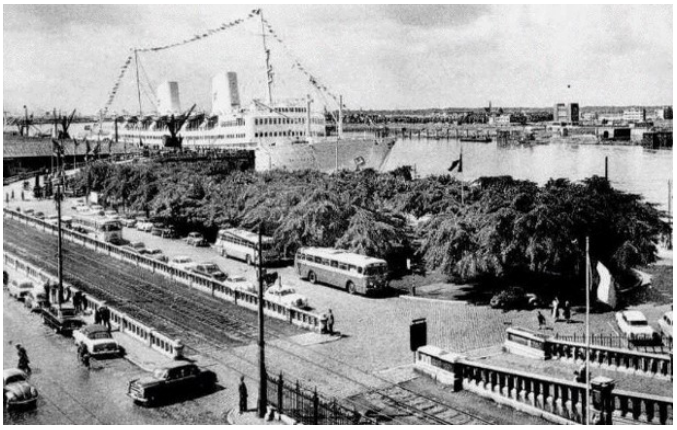

Historisch beeld vergroening Steenplein jaren ‘50

Beplanting in lagen; basislaag met siergrassen

Beplanting in lagen; basislaag met vaste planten

Beplanting in lagen; karakterplanten

Beplanting in lagen; wandelaars

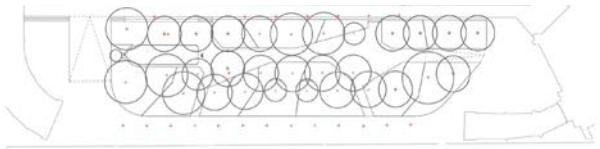

Beplanting in lagen; bomen

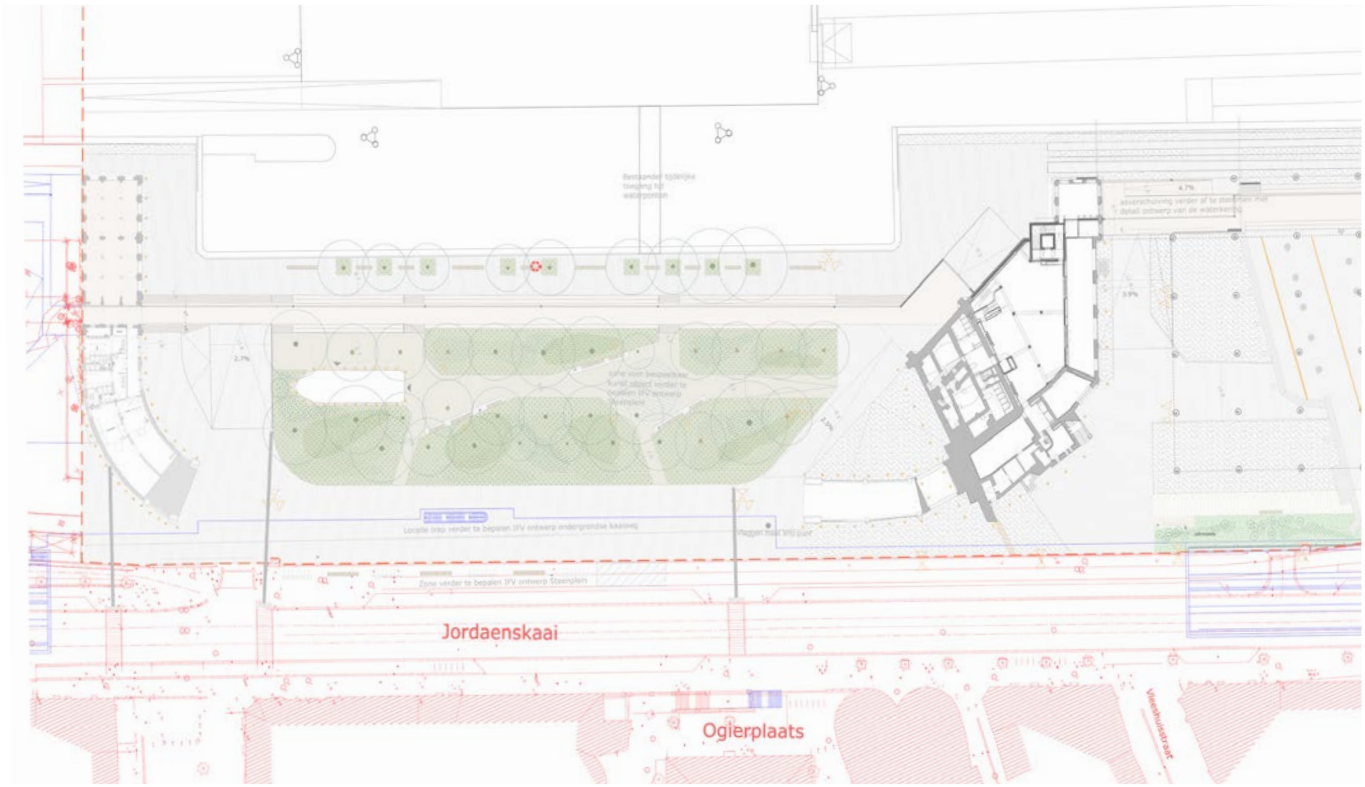

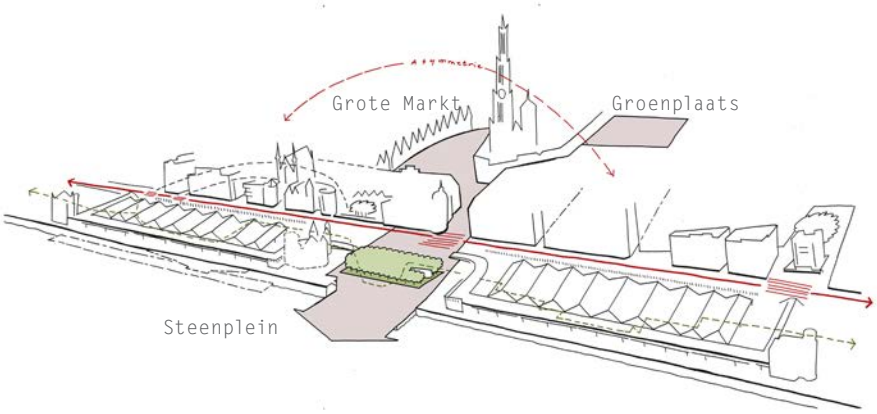

Steenplein als een van de belangrijke pleinen in de Antwerpse binnenstad

Basislaag - gemengde siergrassen

Basislaag - gemengde vaste planten

Karakterplanten

‘Wandelaars’ en bloembollen